

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΙΔΡΥΘΕΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΜΕΝΟΝ
ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΞΠΥΡΙΔΟΝΟΣ ΒΛΑΧΟΥ

ΕΡΓΑΙ ΔΕ ΤΟΝ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ
ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΒΙΖΟΥΚΙΔΟΥ
ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝΩ,
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ ΚΟΝΤΟΠΑΝΟΥ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΣ

ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΣ
ΕΝ ΤΗ. ΙΕΡΑ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙ

ΕΤΟΣ ΕΚΤΟΝ
1931

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΨΑΛΙΔΑ
Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΑΡΧΑΣ ΤΟΥ ΙΘ' ΑΙΩΝΟΣ
ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΥΠΟ
Γ. ΧΑΡΙΤΑΚΗ
Καθηγητοῦ τῆς Πολιτικῆς Οίκονομίας, πρόητην 'Υπουργοῦ.

ΤΕΙΤΑΡΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΝΕΑΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ Θ. ΠΕΤΣΟΥ

Άπό τῶν μέσων περίπου τοῦ ΙΗ' αἰῶνος σημειοῦται ἀξιοσημείωτος πνευματικὴ καὶ οἰκονομικὴ κίνησις τοῦ 'Ελληνισμοῦ', ήτις ἐστέφθη ὑπὸ τῆς ἔθνικῆς ἀποκαταστάσεως. Η κίνησις ἐξεπροσωπήθη ὑπὸ πολλῶν καὶ ἐπιλέκτων ἀνδρῶν, ἐξ ὧν ἄλλοι μὲν διέπρεψαν ὡς ἐμποροὶ, ἐκμεταλλεύθεντες χυρίως τὰς γραμμὰς τῆς Μαύρης Θαλάσσης καὶ τῆς Μεσογείου, ιδρύσαντες δὲ τὰς πολυαριθμούς ἐμπορικὰς ἀποικίας τοῦ νέου 'Ελληνισμοῦ, ἄλλοι δὲ διεκρίθησαν ὡς πνευματικοὶ καθοδηγηταί, διαδόσαντες τὴν παιδείαν ἀνὰ τὸ ὑπόδουλον ἔθνος ἀπὸ τῶν στοιχειωδῶν γραμμάτων μέχρι τῆς ἀνωτέρας διδασκαλίας, ήτις ἐνίστε ἐξικνεῖτο καὶ μέχρι πανεπιστημιακοῦ σχεδὸν ἐπιπέδου. Ο 'Ιωαννίτης Αθανάσιος Πέτρου Ψαλίδας² (1764—1829) κατέχει ἐπίλεκτον μεταξὺ αὐτῶν θέσιν καὶ εἶνε ἀπὸ τοὺς μᾶλλον ἐνδιαφέροντας, συγκεντρώνων ἐξαιρετικὰ καὶ σπάνια προτερήματα. Κάτοχος ἀφ' ἐνὸς εὐρείας φιλοσοφικῆς μορφώσεως, ἐκδηλωθείσης εἰς τὰ εἰδικὰ φιλοσοφικά του συγγράμματα³, ητο ἀφ' ἐτέρου (κατὰ τὸ σύστημα τῶν πολυϊστόρων τῆς ἀναγεννήσεως μέχρι καὶ τοῦ ΙΗ' αἰώ-

1) Η κίνησις ηρχισεν ἐνωρίτερα, ἀλλὰ κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος παρουσιάζονται ηδη πολλαὶ ἐκδηλώσεις ἀκμῆς. Διὰ τὴν ἐναρξιν τῆς κινήσεως προβλ. Μ. Γεδεών, Λυκανγές πνευματικῆς κινήσεως παρ' ἡμῖν 1700—1730 (ἀπόσπασμα ἐκ τῶν Πρακτικῶν τῆς Ακαδημίας Αθηνῶν, 5 1930, σ. 48 κέξ.). Η πνευματικὴ ἀναγέννησις τοῦ νέου 'Ελληνισμοῦ δὲν ἔχει ἐπαρκῶς ἐρευνηθῆ, ίδιως δὲν ἔχουν μελετηθῆ τὰ συγγράμματα τῶν τότε ἀκμασάντων λογίων, πολλοὶ δ' ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀσχοληθέντων μὲ τὸ ζήτημα περιωρίσθησαν χυρίως εἰς τὴν περισυλλογὴν βιογραφικῶν πληροφοριῶν. Έν τῇ ἐνδείᾳ ταύτῃ εὐφρόσυνον ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν ἡ ἐργασία τοῦ κ. Φ. Μιχαλοπούλου «Τὰ Γιάννενα καὶ η νεοελληνικὴ 'Αναγέννησις 1648—1820» ('Αθῆναι 1930), ὅπου μετὰ γνώσεως τῶν πηγῶν καὶ ζωηρότητος ἐξιστορεῖται σπουδαία σελίς τῆς πνευματικῆς μιας ἀναγεννήσεως. Τὰ παλαιότερα δημοσιεύματα, τὰ ὅποῖα ἄλλως τε δὲν εἶναι καὶ πολυάριθμα, δὲν ἐκθέτουν τὴν ἐσωτερικὴν ὑπόστασιν τῆς πνευματικῆς ταύτης κινήσεως καὶ δὲν καθορίζουν τὰς κατευθυντηρίους αὐτῆς ἀρχάς.

2) Η γραφὴ «Ψαλλίδας» εἶναι ἐσφαλμένη ὁ ἴδιος ὑπέγραψε πάντοτε «Ψαλίδας» μὲ ἐν λ.

3) 'Αληθῆ Εύδαιμονίαν, Πρακτικὴν Φιλοσοφίαν, Λογικὴν κλπ.

νος) γνώστης καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπιστημονικῶν κλᾶδων, τοὺς ὅποίους ἄλληλοδιαδόχως ἔδιδαξεν ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν¹ εἰς Ἰωάννινα, Κέρκυραν καὶ Λευκάδα. Ἀλλὰ πλὴν τῆς θετικῆς καὶ εὐρείας μορφώσεως ὁ Ψαλίδας ἐνδιαφέρει διὰ τὸν εὐγενῆ ὑπὲρ τῆς παιδείας ἐνθουσιασμόν του καὶ τὴν καινοτόμον προοδευτικότητά του ἐκδηλωθεῖσαν καὶ εἰς τὴν ἀγάπην του διὰ τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν. Εἶνε ἔξι ἑκαίνων οἱ ὅποιοι μὲ δλας των τὰς δυνάμεις συνέτεινον εἰς τὴν περὶ τὸ ἔτος 1800 σημειουμένην οὐσιώδη πνευματικὴν ἀγυψωσιν τοῦ ἐλληνισμοῦ², ἥτις ἀπετέλεσε τὸ στερεὸν βάθρον ἐφ³ οὐκοδομήθη ἡ φυλετικὴ καὶ πολιτικὴ μας ἀναγέννησις.

Ο Ψαλίδας ἀρμόζει νὰ γίνῃ ἀντικείμενον ἔγγυτέρας λεπτολόγου ἐρεύνης τόσον ὡς ἀνθρωπος ὅσον καὶ ὡς διδάσκαλος. Ἰσως δὲ ἄλλοτε μοῦ δοθῇ εὐκαιρία νὰ ἀσχοληθῶ ἐκτενέστερον μὲ αὐτόν, πρὸς τὸ παρὸν ὅμως περιορίζομαι εἰς τὴν ἔκδοσιν τμῆματος ἐκ τῆς περὶ Γεωγραφίας παραδόσεως του.

* * * "Ἐν ἑκ τῶν πολλῶν μαθημάτων τὰ ὅποια ἔδιδασκεν ὁ Ψαλίδας ἦτο καὶ ἡ Γεωγραφία, ἐσώθησαν δὲ διάφορα χειρόγραφα περιέχοντα τὸ κείμενον τῆς παραδόσεως ταύτης, ἐν δὲ ἐκ τούτων ἔχω εἰς τὴν κατοχήν μου. Ἡ Γεωγραφία αὗτη παρέμεινε μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτος, τὸ μέρος ὅμως αὐτῆς ποὺ ἀφορᾷ τὴν Ἐλλάδα καὶ τὴν Τουρκίαν παρουσιάζει ἀρκετὸν ἐνδιαφέροντος ὥστε νὰ ἀξίζῃ νὰ δημοσιευθῇ³. Τὸ ὑπόλοιπον μέρος τοῦ ἔργου, τὸ ὅποιον διέτρεξα, νομίζω δτι θὰ ἦτο περιττὸν νὰ δημοσιευθῇ καθόσον περιέχει τὰς πληροφορίας ποὺ συναντῶνται καὶ εἰς τὰς συγχρόνους καὶ ἐκτυπωθείσας ἥδη γεωγραφίας (ὡς π.χ. τὰς τῶν Βάλβη — Κούμα, Λωρέντη) εἶνε δὲ πολὺ συντομώτερον τούτων.

Τὸ δλον σύγγραμμα ἀρχίζει μὲ γενικὰς περὶ γεωγραφίας παρατηρήσεις, ἔπονται τὰ δύο μέρη τῆς κυρίως γεωγραφικῆς μελέτης, τὸ πρῶτον περιλαμβάνει τὴν φυσικὴν καὶ πολιτικὴν περιγραφὴν τῆς γῆς, τὸ δεύτερον τὴν μαθηματικὴν γεωγραφίαν. Ἡ περιγραφὴ τῶν χωρῶν ἐνδιαφέ-

¹) Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1792 μέχρι τοῦ θανάτου του (1829).

²) Ἡ πνευματικὴ αὐτὴ κίνησις ἀπὸ τοῦ 1840 περίπου καὶ ἐφεξῆς σημειώνει ὑφεσιν, φθάσασαν εἰς τὸ κατώτατον αὐτῆς σημεῖον κατὰ τὰ ἔτη 1885 — 1900.

³) Ἡ ἔκδοσις δλοκλήρου τοῦ ἔργου θὰ ἦτο ματαία καὶ θὰ ἀπετέλει σπατάλην, δπως ἀποτελεῖ σπατάλην ἡ δημοσίευσις πολυτόμων ἀρχείων ἐξ ἔγγραφων ποὺ δὲν παρουσιάζουν ίδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Ἀρκεῖ νὰ δημοσιεύωνται ἀκριβῆ εὐρετήρια τῶν ἀρχείων καὶ νὰ ἀνατυποῦνται μόνον τὰ σπουδαιότερα ἐκ τῶν ἔγγραφων. Ἡ δημοσίευσις μακρᾶς σειρᾶς ἀσημάντων ἔγγραφων καὶ μάλιστα ἀνευ σχολίων (ἔχω ὑπ' ὄψιν μου περίπτωσιν, καθ' ἣν ὁ «σοφὸς» ἐκδότης ἡρκέσθη νὰ στέλλῃ εἰς τὸ τυπογραφεῖον αὐτὰ τὰ ἔγγραφα), ἀποτελεῖ ἐκδήλωσιν πρωτογόνου καὶ ἀφελοῦς ἀντιλήψεως περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ιστορικῆς ἔρευνης καὶ παιδαριώδους ἐκδοτικῆς ματαιοδοξίας.

ρει ἰδιαιτέρως, διότι εἰς αὐτὴν παρεμβάλλονται πολλαὶ πληροφορίαι περὶ τῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν λαῶν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἡ γεωγραφία τοῦ Ψαλίδα εἶναι πολὺ πλέον ἐνδιαφέρουσα τῆς τοῦ συμπατριώτου του Μελετίου τοῦ Ἀθηνῶν, (ἥτις πάλιν διακρίνεται διὰ τὰς πολλὰς ἴστορικὰς πληροφορίας), δυναμένη νὰ συγχριθῇ μὲ τὰς γεωγραφίας τοῦ Νικολάου Λωρέντη καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Κούμα.

Ως εἴτον, ἐκ τοῦ ὅλου ἔφοντος ἰδιαιτέρων ἀξίαν ἔχει ἡ περιγραφὴ τῆς τότε Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας (περιλαμβανούσης καὶ τὴν Ἐλλάδα), ἥτις γίνεται λεπτομερέστερον περιεχομένη εἰς τὰ φύλλα 24α—56β τοῦ χειρογράφου, καὶ ὅπου εἶναι φυσικὸν νὰ διετύπωσεν ὁ Ψαλίδας καὶ ἰδίας παρατηρήσεις, ὡς καὶ ἡ πολὺ ὅμως συντομωτέρα (φ. 111β—117α) περιγραφὴ τῆς Ἀσιατικῆς Τουρκίας. Ἐκ τῶν τμημάτων πάλιν τούτων ἰδιαιτέρων ἐνδιαφέροντος ἔχουν οἱ χαρακτηρισμοὶ τῶν διαφόρων λαῶν ἀπὸ τοὺς ὅποίους συγχροτεῖται ἡ Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία¹ ὡς καὶ αἱ πληροφορίαι περὶ τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἐν γένει οἰκονομίας ἐκάστου διαμερίσματος. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἡ συγγραφὴ τοῦ Ψαλίδα θὰ ἀποτελέσῃ πολύτιμον συμβολὴν εἰς τὴν ἴστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς οἰκονομίας. Ἡ γλῶσσα τοῦ Ψαλίδα εἶναι ζωηρά, οἱ δὲ χαρακτηρισμοί του ἀκριβεῖς καὶ ἐνίστε δηκτικοί².

Τὸ κείμενον τῆς γεωγραφίας, ἐξ ἣς περικοπὴ ἐκδίδεται, ἀντιπροσωπεύει σημειώσεις ἐκ τῆς παραδόσεως τοῦ Ψαλίδα, γραμμένας κατὰ τὰ ἔτη 1817 καὶ 1822 ἀπὸ τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Ἐλευθέριον Ιωάννου Τόλιογλουν. Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ χειρογράφου πείθει ὅτι δὲν πρόκειται περὶ προχείρων σημειώσεων συντεταγμένων ὑπὸ μαθητοῦ ἀδαοῦς, ἀλλὰ περὶ ὑπαγορεύσεως ἐκ μέρους τοῦ καθηγητοῦ, δι’ αὐτὸν καὶ ἡ φρασεολογία εἶνε ἀρτία καὶ οἱ δροι ἀκριβεῖς, ἀφ’ ἐτέρου ὅμως τὸ ἐκδιδόμενον χειρόγραφον δὲν θὰ εἶναι τὸ πρωτόγραφον, δηλαδὴ δὲν ἐγράφη καθ’ ὑπαγόρευσιν ἀμεσον τοῦ Ψαλίδα, ἀλλὰ φαίνεται νὰ εἶναι καθαρογεγραμμένον ἀντίγραφον τοῦ πρωτογράφου. Αὐτὸ προκύπτει τόσον ἐκ τῆς μεγάλης ἐπιμελείας καὶ τάξεως μεθ’ ἣς εἶναι γραμμένον, ὃσον καὶ ἐξ ὀρισμένων σφαλμάτων, τὰ δποῖα θὰ ᾄτο ἀδύνατον νὰ γίνουν ἐὰν ἐγράφοντο καθ’ ὑπαγόρευσιν³. Γλῶσσα εἶναι ἡ δημοτική.

Τὸ χειρόγραφον ἀνήκον εἰς τὴν προσωπικήν μου βιβλιοθήκην, ἀποτελεῖται ἐκ 250 φύλλων ἐκ χάρτου λεπτοῦ, μήκους 170 χιλιοστῶν καὶ πλάτους 117 χιλιοστῶν τοῦ μέτρου. Ἡ γραφὴ εἶναι κανονικωτάτη, διμοιό-

¹⁾ Πρβλ. § 26 τῆς περιγραφῆς τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας.

²⁾ Πρβλ. § 59 τὰς εἰρωνικάς του παρατηρήσεις διὰ τὸν λογιωτατισμὸν τῶν Ἀθηναίων.

³⁾ Π. χ. ἡ γραφὴ «Λῷος» ἀντὶ «Ἄῳος» μόνον ἐξ ἀβλεψίας ἀντιγράφου ἡδύνατο νὰ προέλθῃ, θὰ ᾄτο δὲ ἀδύνατος ἐὰν ἡ λέξις είχε γραφῆ καθ’ ὑπαγόρευσιν.

μορφος καὶ εὐαγγνωστος. Εἰς ἑκάστην σελίδα τὸ κείμενον καταλαμβάνει 23 γραμμάς, πλάτους 80 χιλιοστῶν. Τὸ μῆκος τοῦ κειμένου ἑκάστης σελίδος εἶνε 125 χιλιοστῶν. Ο τόμος ἔχει δέσιμον παλαιὸν δερμάτινον. Τὰ περιεχόμενα τοῦ κώδικος ἔχουν ἀναλυτικῶς ὡς ἔξῆς :

1. Φ 1—2 Κενά.
2. Φ 4^α Τίτλος: «Γεωγραφία κατὰ Ἀθανάσιον Πέτρον Ψαλίδαν, Ἀρχιδιδάκαλον τῆς ἐν Ἰωαννίνοις Καπλανικῆς Σχολῆς 1917» ².
3. Φ 4^β Κενόν.

4. Φ 5^α — 21^α «Περὶ Γεωγραφίας γενικῶς» ³ Αρχ. «Τί εἶνε ἡ Γεωγραφία; Ἡ Γεωγραφία εἶνε μιὰ περιγραφὴ τῆς γῆς φυσική, πολιτικὴ καὶ μαθηματικὴ ἢ ἀστρονομική». (Περιλαμβάνει γενικὰ περὶ γεωγραφίας καὶ πληθυσμοῦ, ἵτοι περὶ ἡπείρων, ὥκεανῶν, φυλῶν, περὶ τῶν διαφορῶν τῶν ἀνθρώπων, περὶ ἀγρίων, ἀμαξοβίων, γεωργικῶν, περὶ τῶν εἰδῶν τῆς διοικήσεως, περὶ ζωνῶν τῆς γῆς, περὶ τῶν προϊόντων αὐτῆς, περὶ χαρτῶν).

5. Φ 21^β — 98^α «Μέρος Αον Εὑρώπη».

Εἰς τὸ Φ 56^β διακόπτεται τὸ κείμενον καὶ εἰς τὴν κενὴν σελίδα 57^α ἀναγράφεται τὸ ἔξῆς σημείωμα: «Περὶ Ρουσσίας Κορφοὺς 1822 αῇ Σεπτεμβρίου». Εἰς δὲ τὸ τέλος τοῦ περὶ Εὑρώπης μέρους ἔχουν σημειωθῆ τὰ ἔξῆς τῇ αὐτῇ χειρὶ ὡς καὶ τὸ λοιπὸν κείμενον: «Τέλος τοῦ αον μέρους, ἵτοι ὅλης τῆς Εὑρώπης.—Τῷ θεῷ δὲ κλέος—Ἐλευθέριος Ἰωάννου, 1817 Μαΐου 20».

6. Φ 98^β — 99^β Κενά.
7. Φ 100^α — 106^β «Ἀφρική».
8. Φ 107^α — 129^β «Ἀσία».
9. Φ 130^α — 133^α «Ἀουστραλία».
10. Φ 133^β — 145^α «Ἀμερική».
11. Φ 145^β — 147 Κενά. Ἐν φ. 146^α: «Μέρος Β' τῆς Καπλανικῆς σχολῆς τῶν ποτὲ Ἰωαννίνων. Παρὰ τοῦ Ἀθανασίου Πέτρου Ψαλίδα ἀρχιδιδασκάλου τῆς αὐτῆς σχολῆς».

12. Φ 148^α — 310 «Μέρος Βον Γεωγραφίας». Περιλαμβάνει τὴν μαθηματικὴν, ὡς τὴν ὄνομάζει ὁ συγγραφεύς, γεωγραφίαν, ὅπου ἐκτίθενται μαθηματικαὶ καὶ γεωμετρικαὶ τινες ἔννοιαι, περὶ μήκους καὶ πλάτους, περὶ ἀστρονομίας, περὶ μετεωρολογίας, εἰςρὶ τῶν κυριωτέρων γεωργικῶν προβλημάτων, ὅπου λύονται μὲ τὴν σφαῖραν (Φ 185^β), περὶ τοῦ πολιτεικοῦ ἐνιαυτοῦ ἢ Καλενδαρίου (Φ 199^α), περὶ τῆς Ἰνδικτιῶνος (Φ 207^α), περὶ τῶν μεγάλων ἐποχῶν (Φ 209^α). Εἰς τὸ τέλος δὲ τοῦ κειμένου εὐρηται τὸ ὄνομα «Ἐλευθέριος Ἰωάννου Τόλιογλου», ἐτέρᾳ δὲ χειρὶ «τῷ δὲ διδασκάλῳ ἡμῶν δόξα καὶ κλέος Ἀναστάσιος Κρ...» (δὲν κατωρθώθη ἢ ἀνάγνωσις τῆς ὑπογραφῆς).

13. Φ 211—246 Κενά.

14. Εἰς τὸ τέλος εὑρηνται τρεῖς πίνακες, ἐξ ὧν οἱ δύο ἔχουν γεωμετρικὰ σχήματα, ὁ δὲ τρίτος κενός.

Τὸ κείμενον εἶναι διηρημένον εἰς παραγράφους, τὰ δὲ περιεχόμενα τῶν παραγράφων τῶν δύο ἐκδιδούμενων περικοπῶν εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

Α'. Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία.

§ 16 Γενικὰ περὶ Εύρωπ. Τουρκίας	§ 40 Βοσνία
§ 17 > >	§ 41 Πόλεις Βοσνίας
§ 18 "Ορη	§ 42 Ποταμοὶ >
§ 19 Ποταμοὶ	§ 43 Μαυροβούνιον
§ 20 >	§ 44 Μακεδονία
§ 21 Λίμναι καὶ θάλασσαι	§ 45 Ποταμοὶ Μακεδονίας
§ 22 Κλῖμα	§ 46 Κλῖμα καὶ Προϊόντα Μακεδονίας
§ 23 Προϊόντα	§ 47 Πόλεις Μακεδονίας
§ 24 Λαοὶ	§ 48 'Αρχαῖαι πόλεις Μακεδονίας
§ 25 Θρησκεῖαι	§ 49 'Αλβανία
§ 26 Χαρακτηρισμοὶ λαῶν	§ 50 >
§ 27 Πολίτευμα Τουρκίας	§ 51 "Ηπειρος
§ 28 Διοικητικὴ διαίρεσις Τουρκίας	§ 52 >
§ 29 Θράκη	§ 53 Πόλεις 'Αλβανίας καὶ 'Ηπείρου
§ 30 Κωνσταντινούπολις	§ 54 "Αρτα
§ 31 Λοιπαὶ πόλεις Θράκης	§ 55 'Επιτάνησος
§ 32 Βουλγαρία	§ 56 'Ελλὰς (γενικὰ)
§ 33 Πόλεις Βουλγαρίας	§ 57 Θεσσαλία
§ 34 Βλαχίας	§ 58 Πόλεις Θεσσαλίας
§ 35 Πόλεις Βλαχίας	§ 59 Στερεὰ 'Ελλὰς καὶ Πελοπόννησος
§ 36 Μολδαβία	§ 60 Κρήτη καὶ νῆσοι Αἰγαίου
§ 37 >	
§ 38 Βεσσαραβία	
§ 39 Σερβία	

Β'. Ασιατικὴ Τουρκία.

§ 24 Γενικὰ	§ 32 Συρία καὶ Παλαιστίνη
§ 25 Πόλεις Μικρᾶς 'Ασίας	§ 33 Πόλεις Συρίας καὶ Παλαιστίνης
§ 26 "Αρμενία	§ 34 Νῆσοι 'Αρχιπελάγους
§ 27 Γεωργία	§ 35 Ρόδος
§ 28 >	§ 36 'Αραβία
§ 29 'Ασσυρία καὶ Μεσοποταμία	§ 37 Σοκότουρα
§ 30 Βαβυλωνία	§ 38 'Αραβία.
§ 31 Πόλεις Βαβυλωνίας	

Τὸ κείμενον ἔκδίδεται ὡς ἔχει ἐν τῷ χειρογράφῳ¹, τηρουμένης τῆς ἔρθρογραφίας αὐτοῦ, διόρθωσις αὐτοῦ ἐγένετο μόνον ὡς πρὸς τὸν τονισμὸν καὶ τὴν στέξιν. Εἰς τὸν αὐξόντα ἀριθμὸν τῶν παραγράφων προσετέθησαν ἐντὸς γωνιωδῶν παρενθέσεων τίτλοι πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ἀναγνώστου. Τὸ κείμενον εἶνε σαφὲς καὶ δὲν χρήζει σχολίων, ἐλάχιστα δὲ τοιαῦτα προσετέθησαν. ²Οπου εἶχον ἀμφιβολίαν ἐὰν ἢ γραφὴ τοῦ κειμένου ἦτο ὁρθὴ παρέβαλλε τὸ περιεχόμενον μὲ τὰς πληροφορίας τὰς περιεχομένας εἰς γεωγραφίας συγγραφείσας κατὰ προγενεστέραν ἢ καὶ σύγχρονον περίτου ἐποχὴν²⁻³.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΗΔΑΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ.ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΛΑΖΑΡΟΥ

¹) Τὴν ἐκ τοῦ χειρογράφου ἀντιγραφὴν ἔξεπόνησεν, εὐγενῶς προσφερθεὶς, ὁ ἐξ Ἰωαννίνων πτυχιοῦχος τῆς Νομικῆς καὶ τελειόφοιτος τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν κ. Κωνστ. Φρόντζος, δὲν παρακαλῶ τὰ δεχθῦ καὶ ἐντεῦθεν τὰς εὐχαριστίας μου.

²) Αἱ παρ' ἐμοῦ χρησιμοποιηθεῖσαι γεωγραφικαὶ πραγματεῖαι εἶνε αἱ ἀκόλουθοι:

1) Γεωργίου Φατζέα Γραμματικὴ Γεωγραφικὴ τ. Β' Βενετία 1760.

2) Μελετίου Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα ἐκδ. 2a 'Ανθίμου Γαζῆ τ. Β' καὶ Γ' Βενετία 1807.

3) Νικηφόρου Θεοτόκου Στοιχεῖα Γεωγραφίας Βιέννης 1804.

4) Δισηνούσιου Πύρρου Γεωγραφία μεθοδικὴ Βενετία 1818, ἐκδ. 2a Ναύπλιον 1834.

5) Νικολάου Λωρέντη Νεωτάτη διδακτικὴ Γεωγραφία τ. Β' Βιέννη 1838.

6) Ἀδριανοῦ Βάλβη Γεωγραφία, ἐρμηνευθεῖσα ὑπὸ Κ. Μ. Κούμα τ. Γ' Βιέννη 1939.

³) Ἀφοῦ παρέδωκα τὴν παροῦσαν πραγματείαν πρὸς ἔκτύπωσιν εἰς τὰ «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά» ἡ διεύθυνσις τούτων μὲ ἐπληροφόρησεν διτὶ ἐδημοσιεύθη τὸ τμῆμα τὸ σχετιζόμενον μὲ τὴν γεωγραφίαν τῆς Ἡπείρου ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Γιαννοπούλου ἐκ χειρογράφου ἐκτενεστέρου καὶ πληρεστέρου τοῦ ἐμοῦ εἰς τὴν ἐν Βόλῳ ἐκδιδομένην ἐφημερίδα «Λαϊκὴ Φωνή» (14—19 Ὁκτωβρίου 1928) καὶ ἐκεῖθεν ἀνεδημοσίεύθη ὑπὸ τοῦ κ. Χ. Σούλη εἰς τὴν ἐν Ἰωαννίνοις ἐκδιδομένην ἐφημερίδα «Ἡπειρος» (26—30 Μαΐου 1929). Τοῦτο ἡγγόνουν καὶ ἀφῆσα τὴν διεύθυνσιν τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν» ἐλευθέρων διπλανέρων παραλείψῃ ἐκ τοῦ δημοσιεύματός μου τὰ ἀφορῶντα τὴν Ἡπειρον. Τὰ προμνησθέντα δημοσιεύματα ἡγγόνουν καὶ θὰ ἔξακολουθῶ ἀγνοῶν δημοσιεύματα καταχωρούμενα εἰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικά ἀκατάλληλα δι' ἐπιστημονικᾶς πραγματείας, τοῦτο δὲ πράττων δὲν καινοτομῶ ἀλλ' ἀκολουθῶ τὰς διδασκαλίας τῶν πραγματικῶν ἐρευνητῶν, ἐξ ὃν ὁ Κρουμβάχερ ἔψεξεν ὡς πρὸς τοῦτο τοὺς ἐν Ἑλλάδι ἐρευνητάς.

Προσθέτω διτὶ οὐδὲν φύλλον τῆς «Λαϊκῆς Φωνῆς» ὑπάρχει εἰς τὴν Ἀθνικὴν Βιβλιοθήκην καὶ ἐκ τῆς «Ἡπείρου» μόνον μέχρι καὶ τοῦ ἔτους 1926.

[ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΑΙ ΑΣΙΑΤΙΚΗ ΤΟΥΡΚΙΑ
ΕΚ ΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΨΑΛΙΔΑ]

[Δ'. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΤΟΥΡΚΙΑ]

§ 16. [Γενικὰ περὶ Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας].

φ. 24α | 'Απὸ ταῖς ἐπικράτειαις τῆς Εὐρώπης, πρώτη εἶναι ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ἡ δποία ἔχωριζεται ἀπὸ τὴν Ἀσίαν μὲ τὴν Μαύρην Θάλασσαν, μὲ τὸ Κατάσταινον¹, μὲ τὸν Μαρμαρᾶν, μὲ τὸν Πορθμὸν Δαρδανέλια, μὲ τὸ Ἀρχιπέλαγος, μὲ τὸ Ἰωνικὸν πέλαγος καὶ φ. 24β μὲ τὸν κόρφον τῆς Βενετιᾶς, | δποῦ θέλει νὰ εἰπῇ ἀπὸ τὸ ἀπολικὸν μέρος, γότιον καὶ δυτικὸν ἡ Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία ἔχει θάλασσαν, καὶ ἀπὸ τὸ βόρειον μονάχα ἔχει τὴν Ρουσσίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Τὸ μάκρος τῆς ἀρχίζει ἀπὸ τὴν 34 μοίραν, καὶ φθάνει εἰς ταῖς 47 καὶ τὸ πλάτος ἀρχίζει ἀπὸ τὴν 36, καὶ φθάνει ἕως τὴν 49. Καὶ ἀπὸ τοῦτο καταλαμβάνομεν ὅτι δλίγον τόπον ἔχει ψυχρόν. Τὸ μάκρος τῆς λοιπὸν ἀπὸ τὴν νότον εἰς τὴν Ἀρκτὸν εἶναι μίλια Γερμανικὰ 190 καὶ τὸ πλάτος ἀπὸ δύσιν εἰς ἀνατολὴν 160, καὶ δλη ἡ ἐπιφάνειά της ἔχει μίλια τετραγωνικὰ 12000². Καὶ λογαριάζονται οἱ ἐγκάτοικοί της, δχι μὲ σωστὸν λογαριασμὸν ὥσαν τὰ λοιπὰ βασίλεια τῆς Εὐρώπης, ἕως 8.000.000, τὰ δποῖα πηγαίνουν δλιγοστεύωντας καὶ δχι αὐξάνωντας καὶ διὰ τοὺς μεταποιημούς, δποῦ κάμνουν οἱ ὑπήκοοι εἰς ἔνα βασίλεια, καὶ διὰ ταῖς πολλαῖς ἀρρώστιαις ταῖς δποίαις ἀν ἦταν ἰατροὶ θὰ ταῖς ἐπρολάμβαναν, καὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν

¹⁾ «Κατάσταινον» ἔγραφη ἀντὶ «Κατάστενον» ὁ Βόσπορος πρβλ. Σκαρλ. Βυζαντίου Κωνσταντινούπολις τ. Β' 1862 σ. δ'.

²⁾ Κατὰ τὸν Λωρέντην (τ. Β' σ. 349) ἡ ἔκτασις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ἐκτὸς τῆς ἀπελευθερωθείσης Ἐλλάδος ἔχει ὡς ἔξης: «Κειμένη μεταξὺ τοῦ 33°, 30, ἕως τοῦ 47°, 20 γεωγρ. μῆκους, καὶ μεταξὺ τοῦ 35° ἕως τοῦ 48° 18 ἀρκτικοῦ πλάτους, συμπεριεχομένης καὶ τῆς νήσου Κρήτης, περιλαμβανει ἀπασα ἡ νῦν ἐν Εὐρώπῃ Ὁθομανικὴ ἐπικράτεια 9602 περίπου □ μιλ. ἔκτασιν, (κατὰ Ὁφριάνον 8583 □ μιλ. κατὰ Καννάβιχον 8500 □ μιλ. κατὰ Βάλβην μόνον 7030 □ μιλ.)» μετὰ δὲ τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ χωρῶν ἀριθμεῖται δλη αὐτῆς ἡ κατ' ἐπιφάνειαν ἔκτασις 43,665 περίπου □ μιλ. ἐξ ὧν 21,100 □ μιλ. περιλαμβάνει ἀπασα ἡ Ἀνατολικὴ Τουρκία, καὶ 12,065 (κατ' ἄλλους 16,750^{1/2}) □ μιλ. αἱ τῆς Ἀφρικῆς χῶραι». Ο Ψαλίδας μεταχειρίζεται ὡς μέτρον μετρήσεως τὸ γερμανικὸν μίλιον. 'Υπῆρχον τρία γερμανικὰ μίλια: τὸ πρωσσικὸν ἡ τοῦ Ἀμβούργου μῆκους 7532,48 μέτρων, τὸ σαξωνικὸν (Postmeile) μῆκους 7500 μ. καὶ τὸ βαυαρικὸν γεωγραφικὸν μίλιον μῆκους 7420,44 μέτρων, κατὰ πάσαν πιθανότητα θὰ πρόκειται περὶ τοῦ τρίτου τὸ δποῖον εἶναι καὶ ἵσον σχεδὸν πρὸς τὸ γεωγραφικὸν μίλιον, μῆκους 7422 μέτρων, ἢτοι ἵσον πρὸς τὸ ^{1/15} τῆς γεωγραφικῆς μοίρας. 'Ομιλῶν «περὶ τῶν παλαιῶν καὶ νεωτέρων γεωγραφικῶν μέτρων» Νικηφόρος ὁ Θεοτόκης (Στοιχεῖα Γεωγραφίας Βιέννη 1804 σελ. 60—62) ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων «Τὰ τῶν Γερμανῶν Μίλια ὡν 15 μιᾶς μοίρα ἴσα».

θὰ ἔχανονταν. Καὶ διὰ τὴν μεγάλην ἀράπικην ἀρρώστιαν, ἡ ὅποια λέγεται πανοῦκλα καὶ ἡ ὅποια ἔρχεται συχνὰ καὶ προξενεῖ μεγάλον ἀφανισμὸν καὶ σὲ πόλεις, καὶ σὲ χωριά. Καὶ ἡμποροῦσε νὰ μὴ ἔλθῃ ἂν ἡ κυβέρνησις ἐλάμβανε μέτρα προφυλακτικά, καθὼς ἔλαβαν καὶ τὰ ἐπίλοιπα βασίλεια τῆς Εὐρώπης, καὶ τὴν ἐμπόδισαν. Σὲ κάθε λοιπὸν μύλλι φ. 25α τετραγωνικὸ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκιᾶς ἀναλόγως ἔνα μὲ τὸ ἄλλο ἔρχονται ἐγκάτοικοι 666. Τόσον ὀλιγάνθρωπος εἶναι ὁ τόπος μας, καὶ μὲ ὅλον ὅποῦ εἶναι καρπερός.

§ 17.

Ἡ Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία ἔξουσιάζει καὶ τὴν Ἀσιατικὴν Τουρκιὰ ὅποῦ ἔχει μύλλια τετραγωνικὰ 36.000, καὶ ἔνα μέρος ἀπὸ τὴν Ἀφρικήν, τὴν Αἴγυπτον καὶ Μπάρκαν, ὅποῦ ἔχει σχεδὸν 12.000 μύλλια τετραγωνικά, καὶ λαγαριάζονται ἐγκάτοικοι περισσότεροι ἀπὸ τὰ 20.000.000, καὶ εἰς κάθε μί’ λι τετραγωνικὸ ἔρχονται 480 ἄνθρωποι. Τόση ὀλιγανθρωπία εἶναι καὶ τόσος καρπερὸς τόπος, ὅποῦ ἔπρεπε οἱ ἐγκάτοικοι νὰ εἶναι τρεῖς φοραῖς τόσον. Ἐδῶ δμως μοναχὰ διὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν ἔχομεν νὰ εἰποῦμε. Ἐχει ὡς τόσον τούτη ἡ Αὐτοκρατορία στρατεύματα μισθωτὰ 300,000 καὶ καράβια πολεμικὰ 40.

§ 18. [“Ορη Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας].

Τὸ ἀξιολογώτερον βουνὸν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας εἶναι ὁ Αἴμος, ὅποῦ Τούρκικα λέγεται Γκοτσαμπαλκάμ. Αὐτὸ | ἀρχίζει ἀπὸ τὴν μαύρην φ. 25β θάλασσαν κατὰ τὴν Βάρναν καὶ προχωροῦντες δυτικὰ ἔξαπλώνει δύο κλωνάρια μεγάλα, ἀπὸ τὰ ὅποια τὸ ἔνα τὸ ἀνατολικὸν εἶναι ἡ Ροδόπη, ὅποῦ Τούρκικα λέγεται Δεσπάτη¹ καὶ τὸ δυτικὸν εἶναι τὸ Παγκαΐον, ὅποῦ τώρα λέγεται Μαλακὰ καὶ Καστανά², καὶ ἀπὸ τοῦτο γίνεται καὶ τὸ ξαῖκουστὸ καὶ ὑψηλὸ βουνὸ τοῦ Ἀθωνα (ἥγουν Ἀγιον δρος), ὅποῦ εἶναι τρεῖς ἀνατολικαῖς χερσόνησες εἰς τὸ ἀρχιπέλαγος. Τὸ βουνὸ Σκάρδος ἐνώνεται μὲ τὸν Αἴμον, καὶ ξαπλώνεται ἀνατολικὰ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγουν, καὶ χωρίζει ἐδῶ τὴν μεγάλην χερσόνησον, ὅποῦ ἀπλώνεται πολὺ εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, καὶ ὀνομάζεται Ἐλλάδα. Ἀπὸ τοῦτο λοιπὸν τὸ βουνὸ γίνονται τὰ Ἀκροκεραύνεια βουνὰ (ἥγουν τῆς Χειμάρρας καὶ Λιαπούριας, καὶ τὸ Τομόρι τοῦ Μπερατιοῦ), καὶ τὰ περίφημα βουνὰ τοῦ Ὁλύμπου, Ὁσσης, ἥγουν Κισσάβου, τοῦ Πίνδου (ἥγουν Μετσόβου), τῆς ὅποιας οἱ κλάδοι γεμίζουν ὅλην τὴν Ἡπειρον, καὶ εἰς διάφορα μέρη ὀνομάζονται καὶ διαφορετικά, τοῦ Παρνασσοῦ (ἥγουν Λιάκουρα) καὶ τοῦ Ἐλικώνος, (ἥγουν Παλαιόβουνα). Ἀνάμεσα ὡς τόσον τοῦ Ὁλύμπου καὶ Κισσάβου εἶναι τὰ ξαῖκουστὰ Τέμπη προπύλαια τῆς Κλεισούρας τοῦ Μπαμπᾶ ώραιότατα καὶ γεμάτα ἀπὸ ἀειθαλῆ δένδρα, δάφναις, λιγαριαῖς καὶ πλα-

¹⁾ Εἰς τὸ σύγραμμα τοῦ Λωρέντου (τ. Β' Βιέννη σελ. 358) ἡ Ροδόπη ὀνομάζεται «Δεσπότου Βουνόν».

²⁾ Καστανάτες παρὰ Λωρέντου (τ. Β' σελ. 357).

φ. 25β τάνους καὶ στὴν μέσην ἀπερνᾶ ὁ ποταμὸς | Πηνειὸς φιδωτά, ὃποῦ τώρα
λέγεται Σαλαμπριά¹, καὶ ἀρχῆς ἀπὸ τὸ Μαλακάσι χωριὸ τοῦ Πίνδου
καὶ ἐνούμενος μὲν ἄλλα παραπόταμα ποτίζει ὅλην τὴν Θεσσαλίαν, καὶ φι-
δωτᾶ διαπερῶντας ἀπὸ τὰ Τέμπη χύνεται εἰς τὸν κόλπον τῆς Θεσσαλονίκης.

§ 19. [Ποταμοὶ Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας].

Μεγαλοπόταμα ἡ Εὐρωπαϊκή Τουρκία ἔχει ἔνα μοναχὰ τὸν Δούνα-
βιν, ὃ ὅποῖς ἀρχῆς ἀπὸ τὴν Νεμτζιά², καὶ διαχωρίζοντας τὴν Οὐγγα-
ρίαν ἐμβαίνει ὅλος εἰς τὴν Τουρκιὰ καὶ χύνεται εἰς τὴν Μαύρην θάλασ-
σαν μὲ 4 στόματα. Τὰ παραπόταμά του εἰς τὴν Τουρκιὰ εἶναι ὁ Σάββας³,
ὅποῦ ἔχει ωρίζει τὴν Μπόσνα ἀπὸ τὴν Σκλαβωνιά, καὶ ἐμβαίνει εἰς τὸν Δού-
ναβιν κατὰ τὸ Μπελιγράδι καὶ τούτου τοῦ Σάββα παραπόταμον εἶναι ὁ
Δρύνας, ὃποῦ χωρίζει τὴν Μπόσνα ἀπὸ τὴν Σερβία. Ἡ Μοράβα, ὃποῦ
καταβρέχει τὴν Σερβία, καὶ ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ βορειοδυτικὰ μέρη τοῦ
Σκάρδου, ἐμβαίνει εἰς τὸν Δούναβιν κατὰ τὴν Σεμένδριαν. Ἀπὸ τὰ ἀρι-
στερὰ μέρη τοῦ Δούναβι μέγα παραπόταμο εἶναι ὁ "Ολτος"⁴, ὃποῦ πο-
τίζει τὴν Βλαχιά, τὴν Δομβίτσαν καὶ τὸ Μποζέον, ὃποῦ ἐνώνεται μὲ τὸν
Σερέτην σιμὰ εἰς τὴν Πραΐλαν, καὶ χύνονται καὶ τὰ δύω εἰς τὸν Δούνα-
βιν. Όμοίως καὶ ὁ Προύτος, ὃποῦ πηγάζει ἀπὸ τὴν Γαλίτσιαν, καὶ ἀπερ-
νῶντας ἀπὸ τὰ δυτικομεσημβρινὰ τοῦ Χοτινιοῦ καὶ Γιασίου καὶ διαχω-
φ. 26αρίζοντας σχεδὸν εἰς τὴν μέσην τὴν | Μπογδανιά⁵, ἐμβαίνει εἰς τὸν Δού-
ναβιν κατὰ τὸ Γαλάτοι. Ἀπὸ τὰ δυτικοβόρεια τοῦ Αἴμου ἐμβαίνουν εἰς
τὸν Δούναβιν πολλὰ παραπόταμα, πλὴν μικρά, ὁ Τιμώκης⁶ κατὰ τὸ Βι-
δίνι, ἡ Γιάνδρα⁷ κάτω ἀπὸ τὸ Σιστόβι, καὶ ὁ Λόμης⁸ ἐπάνω ἀπὸ τὸ
Ρουστζιούκ. Εἶναι καὶ ἄλλα εἰς τὸ παραδούναβι παραπόταμα μικρώτερα,
ὅποῦ ποτίζουν τὴν Βουλγαρίαν, καὶ θαλασσοπόταμα, καθὼς ἡ Βάρνα,
ὅποῦ κατὰ τὴν πόλιν Βάρναν εἰς τὴν Μαύρην θάλασσαν χύνεται.

§ 20.

Ἄπὸ τὰ ἀνατολικὰ μέρη τοῦ Αἴμου εὐγαίνει ἡ Μαρίτσα (ὁ Εὔρος)
καὶ ποτίζοντας ὅλην σχεδὸν τὴν Θράκην κατὰ μάκρος, ἐμβαίνει εἰς τὸ Αί-
γαλον πέλαγος κατὰ τὴν Αίνο. Ἡ Μαρίτσα κατὰ τὴν Ἀνδριανούπολιν
ἐνώνεται καὶ μὲ ἄλλο ποτάμι, ὃποῦ κατεβαίνει ἀπὸ τὴν Σελίμνον καὶ λέ-

¹⁾ «Πηνειὸς τανῦν Σαλαμβρίας» (Λωρέντη τ. Β' σελ. 352).

²⁾ Νεμτζιά=Γερμανία. Προβλ. σελ. 122 τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος τοῦ Ψαλίδα.

³⁾ Σάββας = Σαῦος.

⁴⁾ «Ἀλοῦτας ἡ "Ολτος» (Λωρέντης τ. Β' σελ. 354).

⁵⁾ Μπογδανία=Μολδαβία. Bogdan ὡνομάζοντο διάφοροι ἡγεμόνες τῆς Μολδα-
βίας. (Bogdan ὁ Α' κατὰ τὸν ΙΔ' αἰ., Bogdan ὁ Β' κατὰ τὸν ΙΕ' αἰ.. Bogdan ὁ
Γ' 1504—1517, Bogdan ὁ Δ' 1568—1572), οἱ δὲ τοῦρκοι ὡνόμαζον οὗτοι κάθε ἡγε-
μόνα τῆς Μολδαβίας, ἥτις κατ' ἐπέκτασιν ὡνομάσθη Μπογδανία (Bogdanie).

⁶⁾ Τιμώκης = Τίμαχος.

⁷⁾ Γιάνδρα = Ιάντρα, "Ιαντρος, ὁ Ιάτηρος (Λωρέντη τ. Β' σ. 852).

⁸⁾ Λόμης = Καρᾶ Λόμ, ὁ Νόης (Λωρέντη τ. Β' σ. 352).